

VÁZSONYI OTTÓ

Koppány, „a lázadó pogány” (1. rész)**I. Előszó**

Egy Koppánnyal kapcsolatos téma mindig nagyon időszerű, hiszen szoros kapcsolatban áll az ezeréves magyar államiség megszületésével. A téma magában hordoz számtalan nyitott, a kutatás által eddig megnyugtatóan meg nem válaszolt kérdést. A ma embere számára az ezer esztendővel ezelőtti veszprémi csata éles korszakhatárrá vált. A pogány múlt és a keresztény jövő összecsapásából az ifjú István, mint a kereszténység zászlóvivője került ki győztesen. Az ütközetben a tét látszólag az örökösödés kérdése volt, valójában az ország jövőjéről volt szó. Az írott források szerint két karizmatikus vezető körül alakult ki a két egymással szemben álló tábor. Koppány, a pusztai nagyúr, a pogány vezér, mint az ősi értékek és a múlt dicsőségét megtartani akaró vezéregyéniség jelenik meg a forrásokban. István pedig, mint aki az apja örökségét mindenáron tovább vinni akaró, a kor szavára hallgató és azt meg is értő ifjú fejedelem lép fel a politikai küzdőtérré.

Koppány, a felkelés központi alakja holtan maradt a csataterén. Halála a kegyetlen megtorlás által a későbbi korok számára egyszersmind jelképpé is vált. Felvetődik azonban a kérdés, vajon helyes volt-e az a kép, amit kialakítottak róla az évszázadok során? Mennyire hiteles az írott forrásokon keresztül megmutatózó kép? Hős volt-e, vagy sem? Pogány vagy keresztény? Milyenek lehettek a valódi szándékai a felkelés kirobbantásakor? A régi rend védelme vagy reform, de másképpen? A krónikák által „véres kezűnek” titulált Géza vajon miért nem számolt le vele már korábban? Amilyen homályosak ezek a kérdések Koppány személyével kapcsolatban, annyira rejtélyes a halála is. István felnégyeltette. Kézenfekvő a kérdés, vajon miért? Mi lehetett az oka amiért olyan büntetésben részesült, mely a magyar kora-középkori történelem folyamán szinte teljesen egyedülálló volt?

A válaszokkal a kutatás adós mind a mai napig, és valószínű, hogy biztos álláspontot nem is tud kialakítani. Amit azonban a kutatás mégis megtehet, hogy a források segítségével bemutassa a 997-es esztendőt és az ahhoz vezető út lehetséges állomásait. A témával kapcsolatban a közelmúltban nem került napvilágra semmi új forrás, adat vagy tény. Mégis úgy látom, hogy a meglévő ismeretek újbóli átgondolásával lehetséges a Koppánnyal kapcsolatos egyes kérdésekre megnyugtatóbb választ találni.

Tanulmányomban a fő hangsúlyt Koppány kivégzésére szeretném helyezni, ennek a magyar történelemben szinte kuriózumnak számító kivégzési módnak az okát szeretném megfejteni. Szükséges azonban megjegyezni azt is, hogy a tanulmány – szinte kikerülhetetlenül – legalább annyira szól Szent István királyról, mint Koppány vezérről. Hiszen számos kérdés merül fel erről az oldalról is, főleg ha szent királyunk további tevékenységét is figyelembe vesszük. Ugyanis Koppánnyal ellentétben Gyulát nem végeztette ki, és Ajtonyt a győzelmes csata után nem négyeltette fel. Vajon miért? Ezek után jogosan merül fel: teljességgel hinni lehet-e a krónikáknak Szent István és Koppány viszonyának ábrázolásánál?

Mindez felmerül abban, aki megpróbálja megérteni az első ezredforduló előtti időszakot. Rengeteg a bizonytalan, meg nem válaszolt kérdés, és tudom, hogy sok mindenre nem is lehet megnyugtató választ adni, mert a források szükségse nem ad rá lehetőséget. A téma

jelentőségét azonban nem kell hangsúlyozni, hiszen köztudott, hogy a keresztény állam megalapítása felé elindult Istvánnak ez volt az első komoly akadály, amivel rögtön apja örökének átvétele után meg kellett küzdenie.

II.1 Koppány személye a történeti szakirodalomban

A múlt század végétől folyamatosan jelentek meg művek Szent István uralkodásáról és tevékenységéről. Aki azonban Koppányról akart többet megtudni, nem dúsíthatott a sok olvasnivalóban. A nagy összefoglaló munkák írói, mint pl. Marczali Henrik, Pauler Gyula, Hóman Bálint, Molnár Erik, Györffy György, Kristó Gyula mindannyian kitérnek a felkelés eseményeire és annak fontosságára. Önálló munkában azonban mostanáig elég kevesen foglalkoztak a somogyi vezérrel. A század elején Balogh Albin, Karácsonyi János, majd Ferdinandy Mihály is írt egy-egy rövidebb tanulmányt.¹ Később 1970-ben Györffy György szentelt a témának egy nagyobb lélegzetű cikket.² 1982-ben pedig Kristó Gyula foglalkozott a Koppánnyal kapcsolatos kérdésekkel.³ Legújabban Magyar Zoltán írt Koppány címmel könyvet a lázadó vezérről.⁴ Így nem lehet azt állítani, hogy bőséges irodalommal rendelkezne a téma. Főleg a Szent Istvánnal foglalkozó szakirodalom áttanulmányozásával lehet megismerni a felkeléssel kapcsolatos eseményeket, illetve a hozzá kapcsolódó történeteket.

Mindezek ellenére Koppány személye a hétköznapi ember tudatában töretlenül jelen van, és benne él történelmi ismereteiben. Korszakonként természetesen mindig más-más megítélés alá esett a személye, a történészek pedig szintén mást és mást próbáltak láttatni személyében és a felkelésben.

Pauler Gyula a múlt század végén kiadott két kötetes *Magyarország történetében* Koppányt mint a pogány önérzetükben megsértett magyarok vezérét jelenítette meg a keresztény és reformer Szent Istvánnal szemben.⁵ Deér József a század harmincas éveiben már kiemelte a pogányság mellett Koppány politikai indítékait is, mely szerint az új politikai eszméket követő és a törzsszervezet létrejele érdekében törő fejedelem ellen lépett fel.⁶ Hóman Bálint Koppányt és mellette Gyulát is a régi rend elkötelezett híveinek mutatta be, akik mint a gyula és a karkhán cím viselői ugyanolyan ranggal bírtak, mint Géza, és akik az addig megőrzött hatalmuk védelmében indították meg harcaikat.⁷ A második világháború után a marxista történeti iskola felfogásában a felkelés arculata is megváltozott. Molnár Erik 1949-ben kiadott munkájában így összegezte a Koppány és Szent István közt lezajlott ütközetet: „A Koppánnyal vívott háborút, amely Szent István részére az egész Dunántúlt biztosította, hatalmi alapot teremtve a keleti részek törzsfőinek legyőzésére Szent Istvánnak a német lovagok nyerték meg.... A német feudalizmus, amely a magyar törzsfőnököket Németországból kiverte, utánuk nyomult Magyarországra és itt döntő tényezője lett annak a harcnak, amely megsemmisülésükre, s ezzel a magyarság nemzeti szervezeteinek összeomlására vezetett.”⁸ Bónis Györgynél pár évvel később már feltűnt a felkelés okaként Koppány Árpád-házi származása és ennek jogán az uralom megszerzése. Majd felvetette, hogy Koppány is talán egy törzseket egyesítő programot akart véghezvinni, csak mindezt feudalizmus és kereszténység nélkül.⁹ Arnyaltabban fogalmazott a nyolcvanas években megjelent tíz kötetes összefoglaló Magyarország története. Az eseményt Koppány Géza általi elszigeteléséből való kitörésnek és a hatalom megragadásának ítéli meg a mű.¹⁰ Az 1994-ben kiadott Pannon Enciklopédia, amely a rendszerváltás után korszerűbb nézőpontban mutatta be a magyar történelmet, új megközelítésben vizsgálta a 997-ben lezajlott eseményt. Eszerint itt

az Árpádok eredeti öröklési sorrendjéhez való visszatérési kísérletről van szó, amelynek gyakorlatával már Taksony vezér felhagyott. A felkelés kapcsán pedig a következő megállapítást tette: „Koppány küzdelme mindenk előtt az Árpád-törzsen belüli hatalmi harc volt, melynek a Kárpát-medence egészét érintő Szent István-i államszervezéssel való kapcsolata csak áttételesnek tekinthető.¹¹ Mint az előzőekben már utaltam rá, legfrissebben Magyar Zoltán foglalkozott a 997-es eseménnyel.¹² Véleményében nagy hangsúlyt kapott a hatalomért folytatott harc mellett a családon belüli örökösödésnek a kérdése. Végző következtetésként a felkelést történelmi zsákutcának minősítette, amely azért, hogy elbukott, elősegítette a magyarság fennmaradását a Kárpát-medencében.¹³

II. Előzmények

II.1. A magyarság és a kereszténység Géza nagyfejedelem koráig

A 997-es felkelés eseményeit, szereplőit és annak végkifejletét nem lehet történelmi előzményeitől megfosztva vizsgálni. A tárgyalt időszak az utolsó pillanata annak a régóta tartó folyamatnak, melyben a törzsek vezetői az egymással való rivalizálás során egymás ellenében a hegemonia megteremtésére törekedtek. Azok a törzsfők, akik a saját hatalmuk kiterjesztését szerették volna a Kárpát-medence egészére, rájöttek, hogy mindezt csak akkor valósíthatják meg, ha ideológiai váltást is véghezvisznek. Ez történt Bulcsú, Gyula, majd Géza esetében is. A teljes hegemonia kiépítése csak a kereszténység elterjedésével illetve elterjesztésével mehetett végbe.

A korszak legfontosabb eseménye a kereszténység teljes kiterjedése volt a kelet-közép európai régióban. Ez volt az az újdonság, az a plusz, melynek segítségével bármelyik hatalmi

koncentráció megvalósíthatta volna a központosított hatalmat. Világosan látható, hogy a kereszténység elterjesztése és elterjedése szorosan összefonódott a központi hatalom megteremtésével. Mindez nagyon fontos a felkelés megítélése szempontjából is. Ellentétben Dümmerth Dezső megállapításával, miszerint: „Tévedés volna azt hinni, hogy a legendákban és a krónikákban sokat emlegetett 'pogány ellenállás' legmélyebb oka a keresztény hit tantételei elleni heves ellenszenv volt. Első mozgatója a gyűlölet volt, a kereszténység terjesztésének címén az országba özönlő idegenek ellen.”¹⁴ A véleményem az, hogy a fő hangsúlyt a központi hatalom igénylői, támogatói illetve ellenzői közötti ellentétre kell helyezni.

Azok, akik nem akartak egy erős központi hatalom szolgálatába állni, nem maradt más lehetőségük, mint hogy fegyverrel próbálják megőrizni szabadságukat. A későbbi források – mint az akkor már győztes fél – propagandájának szó-

ISTVÁN APJA, GÉZA FEJEDELEM A KÉPES KRÓNKA EGYIK MINIATÚRÁJÁN

2001/XIII. 3–4.

csövei mindezt így fogalmazták meg: „*De minden jónak az ellensége, az irigységgel és gonoszsággal teljes ördög, hogy Krisztus apródjának szent szándékát szétzilálja, belháborút támasztott ellene, az ő sugallatára vonakodott a pogány nép nyakát a keresztény hit igájába hajtani, s azon mesterkedett, hogy főembereivel együtt kivonja magát uralma alól.*”¹⁵ A Szent István nagyobbik legendájából vett részlet jól példázza a fenti megállapításokat. Mindazok, akik nem hajlandók igába hajtani a fejüket, azok az ördög szolgái, tehát pogányok, akik ellenségei az igaz hitnek, vagyis az ezt képviselő nagyfejedelmi hatalomnak. A forrásnak így máris sikerül két táborra osztani a feleket. A jók, akik elismerik „Krisztus apródjának szándékát”, tehát akik alávetik magukat a központi hatalomnak és a kereszténységnek. A rosszak, akik minderre nem hajlandók. Jogosan merül fel a kérdés, hogy azok, akik ellenálltak a központosítási törekvésnek, valóban pogányok voltak-e, vagy esetleg már számukra sem volt ismeretlen a kereszténység. Ahhoz, hogy válaszolni lehessen, két részre kell bontani a kérdést. Először meg kell vizsgálni azt, hogy a magyarság korábbi szállásterületein mennyire tudott megismerni a kereszténységgel. Másodszor vizsgálat alá kell venni Pannónia területét, szűkebben pedig a zalai, somogyi, baranyai területeket, hogy ott mennyire volt elterjedt a kereszténység a honfoglalás idejében.

II.1.a A magyarság és a kereszténység a keleti területeken

A magyar nép több évszázados délkelet-európai tartózkodás után az arab–perzsa, bizánci és judaista kultúrkörök közvetlen szomszédságából érkezett Levédián és Eteközön át a Duna–Tisza vidékére. A főbb monoteista irányzatok ismertek kellettnek hogy legyenek mind a vezetők, mind a köznép körében. Bizonyára meglátták előnyeiket a magyar vezetők is egy monoteista vallás felvételének, csakúgy, mint a kazárok. Egy ilyen átállás azonban nem egyszerű elhatározáson múlt, hiszen ez egy új társadalmi és politikai rendszerre való átállást is igényelt volna.

ISTVÁN ÉS GIZELLA ELJEGYZÉSE

(XVII. SZÁZADI FESTMÉNY, SCHEYERNI BENCÉS APÁTSÁG HERCEGI KÁPOLNÁJA, 1624–1625)

A görög nyelvű írásos forrásokban azonban nyoma maradt annak, hogy a konstantinápolyi pátriárka a krími gót metropolita fennhatósága alatt a VIII. században már három püspökséget szervezett a magyar szállásterületek közvetlen közelében.¹⁶ Moravcsik Gyula kutatásai bebizonyították, hogy a három felállított püspökség térítőpüspökségként funkcionált, és az itt élő kazárok illetve onogur-magyarok közt térítő tevékenységet folytattak.¹⁷ Véleménye szerint, ha nem is a magyarság egészére, de bizonyos elemekre sokkal intenzívebb volt a bizánci kisugárzás, mint azt gondolni lehet.¹⁸ Emellett Koszta László felvetette azt az elgondolást is, hogy mikor a kazárok áttértek a zsidózó vallásra, akkor esetlegesen a magyarok egyes elemei is felvették ezt a hitet.¹⁹ Ez utóbbi elgondolás azonban nincs kellőképpen bizonyítva.

A magyarság és a kereszténység kapcsolatáról azonban nemcsak a görög forrásokban maradtak fenn híradások. Legrészletesebben a két nagyhírű szláv szerzetes, Cirill és Metód életéről szóló szláv nyelvű, ún. Pannóniai legendákból lehet megtudni értékes információkat. Az első Kherzson város 861-es ostromának idejéből ismert. Az ostromló csapat vezérét az ekkor ezen a térségen átutazó Cirill a város lakói iránt emberségre bírta és megígértette vele, hogy felveszi a keresztiséget.²⁰ A következő nevezetes találkozás az apostolok és a magyarok között 881-ből ismert. Erre már valahol az Al-Duna vidékén került sor. A forrás a következő módon őrizte meg az eseményt: „*Midőn az ugor király a dunai részekre érkezett, látni akarta őt (Metódot). ...Es elbeszélgetvén vele (Metóddal) úgy, ahogy két ilyen férfiúnak társalogni illik, megkedvelte, megcsókolván és nagy ajándékkal (elhalmozván) elbocsátotta ezt mondván neki: Emlékezz meg rólam tiszteendő atyám, szent imáidban mindenkor!*”²¹ Az idézett források alátámasztják azt a megállapítást, hogy a bizánci egyház térítő tevékenysége valóban elérte és aktívan jelen is volt a magyarság szállásterületein. Mindezek természetesen nem adnak okot az általánosításra. Még annak ellenére sem, hogy az írott források mellett tárgyi bizonyítékok, régészeti leletek is azt mutatják, hogy élő kapcsolata volt a magyarságnak a kereszténységgel. Erre utal a híres bezdédi tarsolylemez, valamint a sírokban talált öntött bronz és lemez kereszték.²² Mindezek ellenére sem lehet teljes biztonsággal kijelenteni, hogy a honfoglaló törzsek és a kereszténység közt szoros kapcsolat alakult volna ki. Általános képet a magyarság egészére a következőképpen lehet megadni: a magyarság keleti tartózkodása során mind Levédiában, mind Etelközben érintkezésbe került a kereszténységgel, amely a törzsek között különböző mértékben gyökeret is vert, de mindez nem jelentette a teljes népességben való elterjedését.

II.1.b A kereszténység a Kárpát-medencében a honfoglalás előtt

Az előzőekben feltett kérdés második felére áttérve szinténkülönbségeket lehet megállapítani. Először is a kereszténység jelenlétét kell megnézni Pannónia területén a X. század közepéig. Majd külön kell vizsgálni a kereszténység térnyerését és jelenlétét a 960-as évektől Géza fejedelem alatt megindult térítéseken keresztül egészen 997-ig.

A kereszténység Pannóniában már a IV. századtól folyamatosan jelen volt. A korai időszakban az írott források hiányában a kutatás főleg a tárgyi leletekre tud támaszkodni. A régészet a feltárt tárgyi bizonyítékok alapján amellet foglalt állást, hogy a kereszténység a Kr.u. IV. századtól a honfoglalásig folyamatosan jelen volt a Kárpát-medencében.²³ Ezt a megállapítást támasztja alá Moravcsik Gyula is. Véleménye szerint: „Egészen a magyarok

bejöveteléig szinte megszakítás nélkül élt a kereszténység.²⁴ Majd hozzáteszi: „A honfoglaló magyarság nemcsak keletről hozta magával a kereszt ismeretét, hanem a meghódított földön is megtalálta azt, pl. závodi görög feliratos kereszt.”²⁵

Nem célom végigkísérni és bemutatni a kereszténység főbb állomásait egészen a IV. századtól. A téma szempontjából inkább közvetlenül a honfoglalás körüli időszakot szeretném pontosabban feltárni. A vizsgálódást érdemes koncentrálni a Balatontól délre eső területekre. A térség első számú régészeti lelete, amely már az írásos forrásokban is megjelenik: Zalavár. Zalavár a forrásokban világi és egyházi központként szerepel. Története szorosan összefonódik azzal a területtel, melyet később Koppány tartott ellenőrzése alatt. A központ a 840-es években jött létre, mikor is Pribina a Zala mocsaras berkeiből összegyűjtötte a környék szláv lakosságát.²⁶ Pribina felvette a latin keresztiséget, jó viszonyt alakított ki mind a frankokkal, mind a klérussal.²⁷ Ennek eredményeként 850-ben Liupram salzburgi érsek Mária tiszteletére felszentelt egy templomot, amely egyben az erődítmény legfontosabb épülete volt.²⁸ A későbbiekben Szent Adorján és Szent János tiszteletére is szenteltek templomot a falakon belül. Pribina idejében a környéken tizenkilenc templom felszentelésére is sor került.²⁹ Pribina után Kocel került hatalomra. Ő alatta tovább folytatódott a kereszténység térhódítása. 865-ben Adalwin érsek újabb templomokat szentelt fel Kocel területén.³⁰ Mindezekből arra lehet következtetni, hogy Zalavár központtal a térségben sűrű egyházi hálózat jöhetett létre. A *Conversio Bagoariorum et Caranthanorum* alapján Veszprém, Zalabér, Pécs neve nagy valószínűséggel azonosítható, mint olyan hely, ahol templomfelszentelés történt Pribina illetve Kocel uralkodása alatt.³¹ Az a tény pedig, hogy ezekben a városokban templomokat szenteltek fel, arra enged következtetni, hogy ezeken a területeken nem ellenséges, hanem a kereszténységgel lojális népesség lakott.

A pannóniai keresztény térítés azonban csak ezek után kapott igazi lendületet. Kocel 866 őszén fogadta a Szláv Apostolokat, Cirillt és Metódot.³² 869-ben Metódot II. Hadrián pápa kinevezte Sirmium érsekévé, mivel azonban Sirmium bolgár kézen volt, ezért Metód ezek után is Zalavárott tartotta fenn központi szálláshelyét.³³ A frank egyházi vezetők azonban a szláv liturgia miatt a számukra nem elfogadható Metódot 873-ra Moráviába szorítják ki, vele együtt 876 körülre a szláv liturgia is kiszorul a térségből.³⁴ Helyüket a frankok veszik át. 876 után Arnulf frank herceg lett Pannónia ura, és a régészet tanulsága szerint ő is Zalavárott rendezte be udvartartását.³⁵ Az a tény pedig, hogy 896-ban való távozásakor Braszlavra bízta Mocsárvár és Pannónia védelmét, azt engedi sejtetni, hogy egy működő rendszert hagyott maga után.³⁶

II.1.c Térítések megindulása a magyarság körében

A X. század közepétől megindultak mind keletről, mind nyugatról a térítési akciók. Az első kézzel fogható kapcsolat a bizánci egyházzal jött létre. 948-ban Bulcsú karkha és Tormás herceg Konstantinápolyban magára vette a kereszt jelét, mindkettő keresztapja Bíborbanszületett Konstantin lett.³⁷ 953-ban az erdélyi gyula járult Bizáncban a keresztelő mendencéhez. Hazaérkezéskor térítőpüspököt is hozott magával, név szerint Hierotheoszt.³⁸ Máiig fennmaradt két pecsét Theofülaktosz és Antoniosz nevével, melyben mindkét személyt Turkia püspökeként jelölik meg.³⁹ A források szerint bevett szokás volt, hogy az előkelő barbár fejedelmek megkeresztelkedésük után papokat vittek a hazájukba további missziós

tevékenység céljából.⁴⁰ Mindezek ismeretében feltételezhető, hogy görög püspökök aktívan láttak hozzá a térítéshez, főleg Bulcsú, Tormás és a gyula területén, vagyis a mai Baranya, Tolna, Somogy területén illetve a Maros vidékén.

A nyugati egyház, ha egy kis fáziskéséssel is, szintén felújította missziós tevékenységét a térségben. Róma már 962-től komoly lépésekre szánta el magát a Kárpát-medencében való térítések érdekében.⁴¹ A két egyházi központ, Róma és Bizánc között versengés indult. Mivel a keleti és nyugati egyház érdekszférái ebben az időben még nem határolódtak el egymástól olyan élesen, mint a későbbiekben, így az is előfordulhatott, hogy a térítések közben – Querfurti Bruno tudósítása szerint – a római egyház térítői még Kijevbe is eljutottak.⁴² A két egyház találkozásának és harcának az igazi színtere azonban mindvégig a Balkán és a Kárpát-medence maradt.⁴³ Végül, főleg a politikai helyzet miatt, Géza döntése nyomán a latin kereszténység és Róma került ki győztesen a párviadalból a Kárpát-medencében.⁴⁴ Géza nyugat felé fordulását követően nagy intenzitással indult meg a latin kereszténységet hirdető beáramlása a magyar szállásterületekre. Először Prunwald (Bruno) Sankt Gallen-i szerzetes érkezett az országba. Működésének eredményességéről több forrás is hírt ad. Erre bizonyíték a Györffy György által feltérképezett Szent Gál egyházak az Árpádok területén.⁴⁵ Prunwald működéséről szól Piligrim passaui püspök pápához írt levele is, melyben ötezer magyar előkelő megtérítéséről számolt be.⁴⁶ A politika újfent beleszólt a missziós tevékenységbe. A birodalmi egyház püspökségei között (Passau, Salzburg, Mainz) óriási vetélkedés kezdődött. A kérdés az volt, hogy ki szerzi meg magyarországi térítések folytán a későbbiekben a terület feletti irányítás jogát.⁴⁷ A térítés itt megtorpant és hullámzó intenzitással folyt tovább, két csúcspontja 982 és 994 volt, amikor Szent Adalbert és tanítványai Magyarországon tevékenykedtek.⁴⁸ Géza nyugat felé fordulásával a Kárpát-medence kereszténységében fordulat vette kezdetét. Szemben az eddigi térítési folyamatokkal, 972 után megindult az ekkor már egyre erősebb nagyfejedelmi hatalom által is támogatott missziós tevékenység.

A tisztább kép megrajzolásának érdekében kitérek arra is, hogy Géza nagyfejedelem hogy viszonyult a kereszténységhez.

Géza 970–971-ben került hatalomra, apját Taksony nagyfejedelmet követve. Szakítva apja defenzív elzárkózási politikájával, a mindinkább veszélyessé váló német és bizánci kiegészés hatására nyugat felé nyitotta meg a diplomáciai csatornákat. Ennek leglátványosabb jele a 973-as quedlinburgi követjárás volt. Politikájának legfontosabb jellemzője a szomszédos birodalmakkal való helyzet konszolidálása volt. Ennek érdekében vállalta a latin kereszténység terjesztésének elősegítését is. Ezzel párhuzamosan pedig az Árpádok törzsi területeit is folyamatosan növelte, amire 955 és 967 után meg volt a lehetősége. A nagyfejedelem korának legnagyobb politikusa volt, aki hajlandó volt saját meggyőződésével ellentétesen is a magyarságot azon az úton elindítani, aminek eredményeképpen az ezredfordulón független államként lépett az európai színpadra. Géza kereszténységhez való viszonyát a legtalálékosabban Thietmar merseburgi püspök feljegyzése világítja meg: „Gézát egyszer kérdőre vonta püspöke, hogy az Igaz Istenen kívül miért tiszteli áldozatokkal a pogány isteneket is. A fejedelem önérzetesen azt válaszolta, hogy elég gazdagnak és hatalmasnak érzi magát arra, hogy ezeknek is adhasson ajándékot.”⁴⁹ Thietmar egy másik feljegyzése nagyon pontosan mutatja be azt a Gézát, aki a jelenen túl a jövő felé is nézett: „(Géza) Midőn kereszténnyé lett, e vallás megszilárdítása érdekében az ellenszegülő alattvalóival szemben kegyetlen megtorlást alkalmazott és az ősi gonoszságot az Isten iránti szeretetből felbuzdulva kiirtotta.”⁵⁰

Visszatérve a kiinduló kérdésre, miszerint azok, akik István nagyobbik legendájában a kereszténység ellenségeként jelentek meg, valóban egyértelműen pogányok voltak-e, az előzőeket összefoglalva a következőket lehet mondani. Az ország lakóinak jelentékeny része már ismerte a kereszténységet mielőtt Géza megnyitotta volna a kapukat a nyugati térítés előtt. A honfoglalás után a keresztény hatások intenzitása az új hazában csak fokozódott, és a IX–X. század folyamán mind a hit, mind az egyházi szervezet jelentékeny mértékben megszilárdult. A megerősödést komoly mértékben elősegítette a keleti és nyugati egyházak térítésén kívül a Kárpát-medencében talált szláv népesség és más néptörzsek, valamint a nyugati és a keleti kalandozó hadjáratok során az országba bekerült hadifoglyok.

A X. század utolsó harmadában megindult missziók voltak az utolsó nagy hullámai a térítéseknek. Az ekkor még látszólag egyetemes kereszténységen belül a Kárpát-medence területén a római központú latin kereszténység vált győztesé. Ezt segítette az országon belül a nagyfejedelmi politika is. Természetesen az, hogy az egész országban teljesen elfogadottá váljon az új vallás, nem ment egyik napról a másikra. Az azonban biztosnak mondható, hogy a kereszténység jelen volt a mindennapi életben, és egyre inkább tért hódított. Azt pedig, hogy mindez nem ment zökkenőmentesen és minden átmenet nélkül, jól példázza Querfurti Bruno egyik megállapítása: „... *de ez a pogánysággal megfertőződött vallás megzavarosodott és a lanyha megfélemlített kereszténység rosszabb kezdett lenni a barbárságnál.*”⁵¹ Mind ezt összevetve a Koppány felkeléséről szóló más forrásokkal, megállapítható, hogy a krónikák és más elbeszélő források eltúlozzák a két szembenálló fél közti ideológiai különbségeket. Így a 997-es ütközet kapcsán egy árnyaltabb képet kell mindarról kialakítani, amit az írásos forrásokból meg lehet tudni, és amiben a fentiekben leírtakat sem lehet szem elől téveszteni.

II.1.d Koppány és a kereszténység

A középkori írásos források közül sem a Képes Krónika, sem Kézai Simon műve illetve Thuróczy János, de még a pannonhalmi alapítólevél sem állítja egy szóval sem, hogy Koppány pogány lett volna.⁵² A pogánysággal való azonosítása csak a legendákban fordul elő. Azonban Szent István kislegendájában, nagylegendájában valamint a Hartvik legendában sem szerepel a „paganus” jelző, csupán indirekt utalásokat tartalmaznak.⁵³ Az a tény, hogy csak a legendákban található Koppánnyal kapcsolatban pogányságra utaló kitétel, ráirányítja a figyelmet más elbeszélő forrásokra. A legendák elsődleges célja István dicsőségének és szentségének bizonyítása. A krónikaírók előre meghatározott koncepcióval láttak hozzá műveik megalkotásához. Minden tehetségükkel azt a célt szolgálták, hogy a szent királyt a lehető legtökéletesebbnek ábrázolják. Ennek érdekében semmitől sem riadtak vissza a nagy király jóságának, tisztaságának kidomborítása érdekében igyekeztek, mindent és mindenkit sötétebb színben lefesteni, hogy ezáltal még inkább felmagasztalják Szent Istvánt.

Az írott forrásokat vizsgálva nem lehet egyértelműen eldönteni Koppány keresztény vagy pogány voltát. Direkt módon semmi utalást nem találni arra nézve, hogy Koppány valóban keresztény lett volna. Más források részletes vizsgálata esetén azonban felmerül a kérdés, vajon pogány maradhatott-e Koppány az őt körülvevő politikai légkörben? Az előzőekben már volt arról szó, hogy a keresztény térítés mekkora teret nyert a Kárpát-medence nyugati területein. Ha egyértelműen Koppány személyes kereszténységét szeretnénk kideríteni, akkor mindenekelőtt Pilgrim passzai püspök a pápának írt jelentését kell megvizsgálni, melyben beszámol arról a tényről, hogy rövid idő alatt ötezer előkelő magyar

– férfi és nő – vette fel a keresztiséget. A vizsgálat szempontjából a fő hangsúlyt az előkelők kifejezésre kell tenni. A kutatás ehhez az eseményhez köti Géza nagyfejedelem megkeresztelkedését is. A nagyfejedelem kötelezővé tette a közvetlen környezetének és a neki szolgálóknak is a kereszténység felvételét. Fel kell tenni a kérdést, vajon pont az Árpádok rangidős hercege ne vállalta volna fel a keresztiséget? Minden bizonnyal neki is meg kellett hajolnia a fejedelem akarata előtt. Feltételezhető, ha Koppány ebben a kérdésben ellenáll Géza nagyfejedelem akaratainak, akkor sokkal hamarabb sor kerülhetett volna egy komolyabb fegyveres összetűzésre a két Árpád-házi herceg közt. Mindezt egykorú híradások kétségtelenné teszik, hiszen Géza a keresztény hit terjesztését, ha kellett, fegyveres erővel is támogatta.⁵⁴ Koppány szállásterületével kapcsolatban szintén felmerülhet a kétely, vajon egy pogány herceg megkaphatta volna Somogyországot? A kérdésre olyan válasz is adható, hogy Géza nagyfejedelem így szem előtt tudta tartani a pogány érzelmű és a vele ellentétes nézeteket valló Koppányt. Ha ez így volt, akkor ismét felmerül a kérdés, miért nem számolt le a nagyfejedelem már saját uralkodása alatt Koppánnyal?

Véleményem szerint Koppány kereszténységét támasztja alá az a tény, hogy a somogyi dukátus az ő vezetése alá került. Az irányítása alatt lévő terület pedig erre az időszakra szinte teljes mértékben keresztény befolyás alá került. Valószínűsíteni lehet azt is, hogy Géza nagyfejedelem nem engedi hatalomhoz jutni Koppányt, ha a somogyi területeken a herceg pogány érzelmű társadalmi bázist tudott volna maga mögé felsorakoztatni.

Mindezek alapján komolyan számításba kell venni és valószínűsíteni kell Koppány vezér keresztény voltát és azt, hogy Géza nagyfejedelem országlása alatt a nagyfejedelmi elvárásoknak megfelelő politikát folytatott. Ez a politika pedig a krónikás morzsák alapján Gézánál a következő volt: a törzsi előkelők területi különállásának a letörése a kereszténység terjesztésével párhuzamosan.

III. Az utódlás kérdése

Áttérve a felkelés okainak vizsgálatára, azt kell megnézni, hogy mik voltak a közvetlen kiváltó okai a mozgalomnak. Ennek a kérdésnek a kimerítő megválaszolásához feltétlenül szükséges ismertetni a levirátus és seniorátus ősi intézményeinek működését.

Géza halála után a kijelölt utódjának kemény kihívással kellett szembenéznie. Györfffy Györgynek találó az a megállapítása, miszerint Géza nagyfejedelem a fiára „egy véres kézzel összetartott egységet hagyott, amellyel a társadalom jelentős része szemben állt. Nem csoda, hogy mire híre ment a nagyfejedelem halálának, az utódjává jelölt Istvánnak erős ellenzéke támadt, sőt lázadás robbant ki ellene”.⁵⁵ Az utódlás tétje az ország leendő politikai iránya volt. Koppány – mint Hóman Bálint leírta – arra alapozta trónigényét, hogy kétségbe vonta Gézának azt a jogát, hogy idősebb családtaggal szemben saját fiát jelölhesse ki utódnak.⁵⁶ Koppány a seniorátus ősi elvére hivatkozva akarta magához ragadni a hatalmat. A régi magyar örökösödési gyakorlatból ugyanis semmiféle fiú-, illetőleg testvér-örökösödési rendszer nem olvasható ki: az adott nemzetség tagjai a közös vér jogán egyenlő eséllyel indultak a hatalom elnyeréséért vívott küzdelemben. A primogenitura, amelynek elvét követve Géza fiát, Istvánt jelölte ki utódjának, csak a XII. század derekától, II. Géza korától kezdve nyert általános elismerést.⁵⁷ Ezidőtájt a nyugat-európai monarchiákban szintén nem létezett semmilyen kizárólagos elv az öröklésre. Franciaország kivételével más királyságokban a XII–XIII. század előtt inkább egymást kiegészítő, mintsem kizáró elvek voltak a primogenitura

és a választás.⁵⁸ Az öröklés Nyugat-Európában is egy nemzetséget állított előtérbe, melynek bármelyik tagja király lehetett. Így az örökség, akárcsak a magyarság körében, a királyi vagy nagyfejedelmi nemzetségből való választást jelentette. Ezzel vált alkalmassá a jelölt, ez szolgáltatta az alapot az idoneitashoz.⁵⁹

A senioratus a keleti társadalmakban elterjedt öröklési rend volt. Eszerint a nemzetség élén mindig a legidősebb vezetésre alkalmas férfi állt, és a vezetés nem apáról fiúra szállt, hanem rendszerint bátyról öccsre vagy unokaöcsre.⁶⁰ Mindez a nomád társadalom és gazdaság sajátosságaival magyarázható. Csak így lehet a fennálló rendet megőrizni.

Nem Géza volt az első, aki szakított a hagyományos öröklési formával. A 955–970 közötti évek nagyfejedelmi méltóságot betöltő Taksony, Géza apja volt az, aki elsőként tért el a korábbi gyakorlattól, és a saját ágának megtartva azt, Gézára ruházta.⁶¹ Géza tehát amikor Istvánt ifjabb fejedelemnek megválasztatta, majd a hatalmat is ráhagyta, az apja által elkezdett politikát folytatta. Tudatosan vállalta az ősi rend megsértését és ezzel – véleményem szerint – az esetleges konfliktusokat is. A nemzetség öröklésből kizárt tagjai természetesen nem egykönnyen fogadták el a helyzetet. Mindennek a konszolidálása érdekében Taksonynak kompromisszumot kellett kötni az akkor nagyfejedelmi hatalomra pályázó Termacsu–Levente ág képviselőjével.⁶² Kristó Gyula szerint ekkor a hatalomra esélyes herceg Koppány apja, Tar Szerénd volt,⁶³ akivel Taksony békés módon rendezte a viszonyát. Ekkor került a Koppány-ág birtokába Somogyország. Ezzel azonban – mint az a későbbiekben ki is derült – a kérdés nem oldódott meg, csak elodázódott és csak 997-ben került pont a konfliktus végére.

A senioratussal együttjáró intézményrendszer a levirátus. A levirátus a pusztai nomád társadalmaknál bevett ősi szokás, melyben a megözvegyült asszonyt elhalt férjének fiútestvére örökölte, akkor is, ha esetleg volt már felesége.⁶⁴ Minderre a nomád életforma miatt volt szükség. Azzal, hogy egy nő egy más nemzetségbeli férfiúhoz ment feleségül, a férje nemzetségének tagja lett. Ha a nő férje halála után vissza akart volna menni a saját nemzetségéhez, akkor ezzel felborította volna a nemzetség kialakult gazdasági és társadalmi rendjét. Mindezzel pedig az adott közösség elemi érdekeit sértette volna.⁶⁵ Nagyon szemléletesen példázza ezt a szokást egy későbbi időkből származó leírás, Plano Carpini útleírása. A tatár kán udvarában is megforduló szerzetes részletes beszámoló írt a tatárok közti tartózkodásáról. Ő jegyezte fel a következőket: *„Általában minden rokonnal házasságra léphetnek, kivéve anyját, leányt és egyazon anyától született nővért. A csak apától való nőtestvért sőt az apa halála esetén ennek feleségeit is elvehetik; a meghalt fivér feleségét is elveheti a fiatalabb fiú vagy más valaki a fiatalabb rokonság köréből tartozik elvenni...”*⁶⁶Sőt nemcsak a tatároknál volt ez szokás, hanem e szokást az oroszok között is megpróbálták elterjeszteni: *„András, csernyigovi fejedelem özvegye és András öccse Batu udvarába ment. Itt a kán ráparancsolt a fiúra, hogy édestestvérenek özvegyét vegye el feleségül, s az asszonyra, hogy menjen hozzá nőül a tatárok szokása szerint.”*⁶⁷Koppány tehát amikor mint kérés jelent meg Sarolt előtt, a senioratus mellett a levirátus intézményét megtartva akarta saját pozícióját megerősíteni. Az írott forrásokban mindez úgy jelenik meg, hogy Koppány vérfertőző házasságra akart lépni Sarolttal.⁶⁸ Ennél a gondolatnál érdemes egy kis kitérőt tenni Vajay Szabolcs Koppány házasságával kapcsolatos megállapításaira. Álláspontja szerint Géza halálának pillanatában már nem Sarolt volt a nagyfejedelem felesége, hanem a lengyel származású Adelhaid, aki miatt Sarolt visszavonult erdélyi szállásterületeire.⁶⁹ Amikor tehát Géza meghalt, nem Koppány akart Sarolttal házasságra lépni, hanem Sarolt akarta Koppánnyal érvényesíteni a senioratus ősi hagyományát.⁷⁰

A gondolatmenet szerint Sarolt és Koppány együtt irányították volna Szent István ellen a fegyveres felkelést az ősi hagyomány újbóli előtérbe kerülése végett.

Az idézett megállapítások sorában több vitás pont is felmerül. A tudomány jelen ideig nem tudta Adelhaid hercegnő létezését és tevékenységét bizonyítani Magyarországon. Arra sincs semmilyen utalás, hogy Sarolt visszavonult volna erdélyi területeire, viszont annál több a megemlékezés arról, hogy férje mellett aktív irányító szerepet töltött be a politikai életben. Géza politikáját ismerve nem lehet feltételezni, hogy a nagyfejedelem ne lett volna tisztában azokkal a politikai következményekkel, amelyek Sarolt elküldése után következtek volna be. Tisztában kellett lennie azzal, ha Saroltot elküldi, akkor az éppen konszolidált Erdély fordul ellene, és ez számára komoly összetűzés jelenetett volna. Végül érdemes felvetni, hogy ha Sarolt ténylegesen Koppány mellett állt, akkor a dunántúli eseményekkel párhuzamosan miért nem indult el katonai akció Erdély felől is? A felsorolt kételyek alapján, véleményem szerint Vajay Szabolcs eszmefuttatását nem szabad maradéktalanul elfogadni.

Visszatérve a senioratusra, ez a jogszokás teljesen elfogadott volt nemcsak a „pogányok” részéről, hanem az egyház által is, hiszem a levir házasságot csak a IV. lateráni zsinat (1215) tiltotta meg.⁷¹ Így Koppány esetében nem lehet arról beszélni, hogy egy ősi pogány szokást akart újra érvényesíteni, sokkal inkább lehet arról szó, hogy politikájának sikere érdekében ezt az akkor teljesen elfogadott szokást szerette volna érvényesíteni.

IV. Koppány

A kereszténység kapcsán már előkerült a somogyi vezér neve. Személyét érdemes, azonban teljes pontossággal megismerni, mert ezáltal pontosabb képet kaphatunk a vizsgált időszakról.

Koppány származása már régóta vitatott a történelemtudományban. Az, hogy Géza halálakor a nagyfejedelemi székre pályázott és Géza feleségét, Saroltot akarta feleségül venni, vagyis a fentebb említett senioratust és leviratust akarta érvényesíteni, nyilvánvalóvá teszi, hogy Árpád-házi herceg volt. A szakirodalom már számos teóriát dolgozott ki arra, hogy Koppány az igen szerteágazó Árpád-ház mely ágának volt a tagja. Hóman Bálint és vele együtt Ferdinandy Mihály felvetése, miszerint Koppány Árpád második fiának Tarhosnak az unokája, Tar Szerénd fia, Szent István harmadfokú unokatestvére.⁷² Balogh Albin kutatásai során nem vállalkozott Koppány rokonsági fokának pontos meghatározására. Azt azonban határozottan kijelentette, hogy a somogyi vezér az Árpád-ház tagja, aki a gyulával is közeli rokonságban állt.⁷³ Teljesen más álláspontot képviselt Karácsonyi János. Véleménye szerint Tar Szerénd István idősebb unokatestvére, így Koppány is István unokatestvére.⁷⁴ Újabb megoldások természetesen egészen napjainkig születnek. Bakay Kornél Karácsonyi János gondolatmenetét követve dolgozta ki saját hipotézisét. Álláspontja szerint Tar Szerénd nem más, mint Mihály herceg, aki Géza öccse, Taksony vezér kisebbik fia. Az ő gyermeke volt az írásos forrásokban szereplő Vászoly és Szár László. Szár László személye pedig nem mással egyezik, mint magával Koppánnyal. Mindezt a Szerénd és László nevek előtt lévő jelzőknek az egyezésével látta bebizonyíthatónak. Mindkét előnév, a Tar és a Szár is egyaránt kopaszt jelent. A kopasz azonban egyúttal fehéret is jelent, ami viszont méltóságra, a betöltött tisztségre illetve rangra is utal. Mindezen érvek felhasználásával a Koppány és István közti rokonsági fok megállapításánál az unokatesvéri rokonságot látja bebizonyított-nak.⁷⁵ Kutatásai alapján Györffy György az előző megállapítással ellentétes eredményre

jutott. A hercegi területek elhelyezkedésének vizsgálatával, valamint az augsburgi csatát követő helyzet elemzésével a következő megállapítást tette: „A 950-es években az Üllő-ágbeli Lél és Jutas fia Fajsz a kalandozások miatt meggyengültek, viszont a Zolta-ágbeli Taksony hadereje érintetlen maradt. Ebből következik, ha Taksony fia Gézának potenciális erővel rendelkező riválisa maradt, akkor az csak az Árpád-ház negyedik ágából támadhatott, a Tarhos-ágból.⁷⁶ Kutatásaik alapján többen is megegyező véleményre jutottak Györffy György megállapításával, Magyar Kálmán, Makk Ferenc, Kristó Gyula szintén a Tarhos-ágbeli Tormás leszármazottjának tartja Koppányt.⁷⁷

IV.1. A somogyi dukátus

Az írásos források Koppány szálláshelyeként egyöntetűen Somogyországot tüntetik fel.⁷⁸ Ez a kérdéses időszakban sokkal nagyobb kiterjedésű volt, mint manapság. Déli határa a Balatontól nem a Dráváig húzódott, hanem egészen a Száva vidékéig, Zágárig elnyúlt.⁷⁹ Területét hatalmas bükk- és tölgyerdők borították, a Balaton egészen Somogyvárig uralta a vidéket. A természeti akadályok miatt szinte áthatolhatatlannak tűnő területen azonban volt egy jelentékeny átvezető út, már a római kortól kezdve. A Mursától (Eszék) kiinduló Sopianae (Pécs) átmenő, Mogentianae-bát (Keszthely) érintő, s onnan Scarbantiába (Sopron) végződő út a legrövidebben kötötte össze a keleti és nyugati területeket.⁸⁰ Somogy a honfoglalástól kezdve az Árpádok törzsi területének számított.⁸¹ A 980–990-es évekre Koppány herceg központi területévé vált. Azzal a kérdéssel, hogy a somogyi területek miként kerültek Koppány kezére, a legrészletesebben Györffy György foglalkozott.

Kutatásai alapján a következő álláspontot alakította ki: Géza nagyfejedelem központosító politikáját egyedül nem volt képes véghez vinni. Ahhoz, hogy mind a nyugati, mind a keleti területeket az irányítása alá tudja vonni, szövetségesekre volt szüksége. A legfőbb szövetségesei pedig a testvére, Mihály, valamint Koppány lehettek. Mivel mindketten az uralkodó nemzetség tagjai voltak ennek megfelelően megfelelő nagyságú területtel, dukátussal is rendelkeztek. A dukátus intézményét a magyarság keleti, türk-kazár örökségként hozta magával a Kárpát-medencébe. A rendszer lényege abban állt, hogy a nagyfejedelemnek a fennhatósága alatt lévő területek egy részén a hercegekkel meg kellett osztania uralmát.⁸² A bihari dukátus a helynévi adatok szerint Géza nagyfejedelem kezében volt.⁸³ Mihály, a rangidős herceg talán, de nem biztosan a nyitrai dukátust vezette. A hamar bekövetkezett halála után pedig Géza nagyfejedelem fia, István herceg kapta meg a területet.⁸⁴ A nyugattal való kiegyezés miatt Nyitra ekkorra már kiemelkedő politikai jelentőséggel bírt. Koppány pedig a forgalmi jelentőségét veszített somogyi területeket kapta meg. Így Koppány mellőzve lett a hatalmi szempontokból értékes területekről. Végső értékelésként – Györffy György szerint – Géza nagyfejedelem a somogyi részek átengedésével ki tudta vonni Koppányt a mindennapi hatalmi vetélkedésekből.⁸⁵ Más véleményre helyezkedett a somogyi dukátussal kapcsolatban Kristó Gyula. Véleménye szerint az egész Kárpát-medencére kiterjedő intézményesített dinasztikus országmegosztás gyakorlata csak I. András és Béla herceg közötti osztozkodással indult meg.⁸⁶ A kutató Koppány jelentőségére helyezi a hangsúlyt. A dukátus Koppánynak való juttatásában kényszerlépést lát, amelyben Géza nagyfejedelem megosztásra kényszerült az Árpádok törzsi területén. Véleménye szerint Géza majd később István is szívesen bízott – a későbbi comitatusoknál nagyobb területű – megyéket családtagjaikra, nyilván azért, hogy a családi szálak révén függő emberek megyéjükben szervezzék a

rendet. Így került talán Koppány is Somogy élére.⁸⁷ A dukátus kapcsán érdemes megvizsgálni Győrffy Györgynek a Géza és Koppány területe közt fennálló belső határvonalról felállított gondolatmenetét. Álláspontja szerint Géza nagyfejedelem, hogy elszigetelje Koppányt minden külső kapcsolatától, illetve megakadályozza terjeszkedését, kialakított egy határsávot a somogyi dukátus körül. A határsáv különböző törzsek katonaságából, katonai segédnépekből és a főbb közlekedési csomópontokon felállított várakból állt. A nagyfejedelem ezekkel az intézkedésekkel szinte hermetikusan elzárta Koppányt az ország többi területétől, mintegy államot hozott létre az államban.⁸⁸ A kutató szerint így Géza számottevő katonai túlsúlyra tudott szert tenni Koppánnyal szemben. Ezekkel a megállapításokkal azonban több probléma is felmerül. Nincsen megnyugtató forrásbázis a katonáskodó elemeket illetően. A katonai szolgálatot teljesítő falvakkal feltüntetett helységek ugyanis ugyanolyan eloszlásban voltak a későbbiekben királyi, egyházi vagy magánkézen, mint amelyekben a termelőmunkát végzők laktak. Döntő kérdés: ha valóban katonai bázisok lettek volna ezek a települések, akkor Szent István miért ajándékozott el egyszerre kettőt is a Gyula elleni harc előtt? Megválaszolásra vár az a kérdés is, ha valóban létezett Koppány szállásterülete körül egy, a nagyfejedelemi hatalomnak szolgáló katonai népességből álló védelmi vonal, akkor mi módon tudott Koppány áttörni azon a hálón, amely addig biztonságosan megőrizte funkcióját?⁸⁹ Néhányan úgy magyarázzák a történeteket, hogy a Koppány vezette összevont lázadó erők könnyen áttörték „a határórfalvak” ritkás védelmi hálóját, akik nem tudtak komoly ellenállást kifejteni.⁹⁰ Ha ez így volt, akkor ebben az esetben megint nehezen feloldható kérdésekre kell választ adni. Nevezetesen, mi történt a keleti, déli irányban lévő „határórfalvakkal”? Volt-e megfelelő mennyiségű harcosa Koppánynak, hiszen minden lehetséges erejére a Veszprém elleni ostromnál volt szüksége? Koppány kemény ellenállással számolhatott Veszprém megtámadásánál, ezért számottevő haderőt nem nélkülözhetett. A „határórfalvak” fennállásának esetén Koppánynak valamiféle ellenintézkedést kellett volna tenni. Az írott források azonban nem tartalmaznak semmiféle információt, hogy a keleti és déli belső határvonal megmozdult volna Koppány ellen. Koppány Veszprém ellen indított támadását legújabbban Magyar Zoltán Győrffy György álláspontjának átvételével kitörésnek minősítette. Szerinte Koppány az összevont erőinek a segítségével áttörte az őrhelyeket, és Kolon váránál sem ütközött komolyabb ellenállásba.⁹¹ Érdemes elgondolkozni ezen a megállapításon. Ha elfogadjuk a belső határvonal meglétét, akkor fel kell tenni a kérdést, hogy miképpen reagáltak a határvonal többi részén elhelyezkedő katonai telephelyek? Megtették-e, azt hogy az otthonuk és Esztergom közé élklődött Koppány csapatait megkerülve csatlakozzanak az ifjú nagyfejedelemhez, vagy megtámadták a somogyi területeket. Arról sajnos nincsenek értesülések, hogy valóban megtámadták volna a lázadók szállásterületeit. Valószínű azonban, hogy nem történhetett ez meg, mert ha Koppány tisztában volt azzal, ami a környező területekről veszélyeztette, akkor számottevő hátvédet kellett hátrahagynia a saját szállásterületei védelmére. Ez pedig azt jelenti, hogy a katonai akció sikerességét tette volna kockára Koppány, mivel nem tudott volna kellő nagyságú támadó csapatot kiállítani, amely esetlegesen egy várostromot is végre tud hajtani. Abban az esetben azonban, ha a belső elszigeteltség gondolatát elhagyom, a fenti kérdéses hipotézisek is megoldódnak. A későbbiekben a földrajzi fekvésről szólva be fogom mutatni, hogy Somogy, melyet Koppány megkapott, nem volt értéktelen terület. Ellenkezőleg a fekvéséből adódólag Bizánc és Nyugat-Európa felé is nagy jelentőséggel bírt. Továbbá Thietmar merseburgi érsek híradásából kiindulva: „(Géza) az ellenszegülő alattvalóival szemben kegyetlen megtorlást alkalmazott.”⁹²

Nem valószínű, hogy Géza egy ellentétes viszonyt nem rendezett volna a fentebb leírt módszerrel. A józan észnek ellentmondó cselekedet lett volna, hogy Istvánra hagyott volna egy súlyos problémát, amelynek megoldatlansága esetleg egész művét és fia uralkodását döntötte volna le. Ezekről sajnos semmilyen forrás nem ad információkat, mégis azokból az információmorzsákból, amik rendelkezésre állnak, feltételezhető, hogy az Árpádok két rangidős tagja közt rendezett viszony uralkodott.

(Folytatása következik)

Jegyzetek

- ¹ BALOGH ALBIN: Egy-két szó a Koppány-féle lázadásról. *Katolikus Szemle* 27. évf. 1913. 844–850.; KARÁCSONYI JÁNOS: Még egy szó Koppány lázadásáról. *Katolikus Szemle* 27. évf. 1913. 1064–1068.; FERDINANDY MIHÁLY: A lázadó Koppány. *Magyar Szemle* 1938. 244–253.
- ² GYÖRFFY GYÖRGY: Koppány lázadása. In: *Somogy megyei levéltári évkönyv*. Kaposvár, 1970. 7–21.
- ³ KRISTÓ GYULA: Koppány felnevelése. *Századok* 116. (1982.) 959–968. vagy In: *Tanulmányok az Árpád-korról*. Budapest, 1983. 77–93.
- ⁴ MAGYAR ZOLTÁN: *Koppány*. Budapest, 1998, Móra Ferenc Könyvkiadó.
- ⁵ PAULER GYULA: *A Magyar Nemzet története az Árpád-házi királyok alatt*. Reprint. Budapest, 1989. Tomus I. 26.
- ⁶ DEÉR JÓZSEF: *Pogány magyarság, keresztény magyarság*. Reprint. Budapest, 1993. 91.
- ⁷ HÓMAN BÁLINT: *Szt. István*. Budapest, 1938. 105.
- ⁸ MOLNÁR ERIK: *A magyar társadalom története az őskortól az Árpádkorig*. Budapest, 1949. I. 122.
- ⁹ BÓNIS GYÖRGY: *István király*. Budapest, 1956. 42.
- ¹⁰ GYÖRFFY GYÖRGY: Az államalapítás. In: Székely György (főszerk.): *Magyarország története 1242-ig*. Budapest, 1987. 749. 2. változatlan kiadás.
- ¹¹ ZSOLDOS ATTILA: Szent István az államalapító. In: Kuczka Péter (főszerk.): *Pannon Enciklopédia. A magyarság története*. Budapest, 1994. 26.
- ¹² MAGYAR ZOLTÁN: *Koppány*. Budapest, 1998, Móra Ferenc Könyvkiadó.
- ¹³ MAGYAR ZOLTÁN: *Koppány*. Budapest, 1998, Móra Ferenc Könyvkiadó. 60.
- ¹⁴ DÜMMERTH DEZSŐ: *Az Árpádok nyomában*. Budapest, 1980, Panoráma Kiadó. 128.
- ¹⁵ ÉRSZEGI GÉZA (szerk.): *Árpád-kori legendák és intelmek*. Budapest, 1987. 25.; a szöveg kritikai kiadása szerint *Scriptores rerum Hungaricarum*. I–II. Edendo operi praefuit: Emericus Szentpétery, Budapestini, 1937–38. (továbbiakban SRH) II. 381. „Sed adversarius totius bonitatis, invidie plenus et malitia diabolus, ut sanctum Christi tyronis propositum disturbaret, intestina contra eum bella commovit, quoniam eius instinctu plebs gentilis christiane fidei iugo colla submittere rennuens.”
- ¹⁶ HÓMAN BÁLINT: *Szent István*. 1938, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 48.
- ¹⁷ MORAVCSIK GYULA: A honfoglalás előtti magyarság és a kereszténység. In: Scrédi Jusztinian (szerk.): *Szent István emlékkönyv*. Budapest, 1938. (továbbiakban SzIE) 77.
- ¹⁸ Uo. 85.
- ¹⁹ KOSZTA LÁSZLÓ: A kereszténység kezdetei és az egyházszerzés Magyarországon In: *Az Államalapító*. Budapest, 1988, Zrínyi Kiadó. 156.
- ²⁰ PAULER GYULA – SZILÁGYI SÁNDOR (szerk.): *A Magyar Honfoglalás Kútffői*. Reprint. Budapest, 1993. (továbbiakban MHK) 353. ill. Konstantin-legenda In: Kristó Gyula (szerk.): *A honfoglaláskor írott forrásai*. Szeged, 1996. 160.

- ²¹ MHK. 354–355. ill. Metód-legenda. In: *A honfoglaláskor írott forrásai* 161.; lásd még: KIRÁLY PÉTER: A Konstantin- és Metód-legenda magyar részai. In: *A honfoglalásról sok szemmel*. II.köt. A honfoglalás írott forrásai. Budapest, 1996. 113–118.
- ²² RÓNA-TAS ANDRÁS: *A honfoglaló magyar nép*. Budapest, 1996. 288.
- ²³ TÓTH ENDRE: Kereszténység a honfoglalás előtt a Kárpát-medencében. In: Veszprémy László (szerk.): *Honfoglaló őseink*. Budapest, 1996. 147.
- ²⁴ MORAVCSIK GYULA: Görög nyelvű monostorok Szent István korában. In: *SzIE*. Budapest, 1938. I. köt. 389.
- ²⁵ Uo. 390.
- ²⁶ H. TÓTH IMRE: *Konstantin-Cirill és Metód élete és működése*. Budapest, 1981, Magvető Kiadó. /Gyorsuló idő./ 112.
- ²⁷ Uo. 113.
- ²⁸ *Conversio Bagoarium et Caranthanorum 13 caput: Anno igitur DCCCLXV. venerabilis archiepiscopus Iuvavensium Adalwinus notivitem Christi celebravit, in castro Chezilonis noviter Morsapure vocata, quod illi successit moriente patre suo Priwina quem Maravi occiderunt*. In: Boba Imre: Morávia története új megvilágításban. Metem könyvek 11. Budapest, 1996. 49.
- ²⁹ H. Tóth : i. m.: 113.
- ³⁰ Uo. 114.
- ³¹ H. TÓTH IMRE: A magyarok és a szlávok a 9–11. században. In: *Árpád előtt és után*. 77.
- ³² Lásd a 26. jegyzet, 119.
- ³³ Uo. 145.
- ³⁴ Uo. 150.
- ³⁵ Cs. Sós ÁGNES: Zalavár az újabb ásatások tükrében. In: Kovács László (szerk.): *Honfoglalás és régészet*. Budapest, 1994. 89.
- ³⁶ Boba Imre: i. m. 70.
- ³⁷ Györfly György: István király és műve. Budapest, 1983. Gondolat Kiadó. 47.
- ³⁸ Uo. 47.
- ³⁹ Uo. 47.
- ⁴⁰ MORAVCSIK GYULA: Görög nyelvű monostorok Szent István korában. In: *SzIE*. Budapest, 1938. I. köt. 399.
- ⁴¹ PÜSPÖKI N. PÉTER: Szt. István egyházszervezete. In: Glatz Ferenc (szerk.): *Szt. István és kora*. Budapest, 1986. 68.
- ⁴² MARTHA F. FONT: On the Question of European Regions from Eleventh Through the Thirteenth Centuries. In: *Specimina Nova Universitatis Quinquecclesiensis*. Pécs, 1992. 173.
- ⁴³ Uo. 172.
- ⁴⁴ J. P. RIPOCHE: Bizánc vagy Róma? Magyarország vallásválasztási kérdése a középkorban. *Századok*, 1977. 85.
- ⁴⁵ GYÖRFFY GYÖRGY: *István király és műve*. Budapest, 1983, Gondolat Kiadó. 73.
- ⁴⁶ KOSZTA LÁSZLÓ: A kereszténység kezdetei és az egyházszerzés Magyarországon. In: Kristó Gyula (szerk.): *Az államalapító*. Budapest, 1988. 156.
- ⁴⁷ MAKK FERENC: *A királyság első százada*. Budapest, 1992. 23.
- ⁴⁸ KOSZTA LÁSZLÓ: A kereszténység kezdetei és egyházszerzés Magyarországon. In: Kristó Gyula (szerk.): *Az államalapító*. Budapest, 1988. 167. ill. lsd. erre összefoglalóan: GYÖRFFY GYÖRGY: *István király és műve*. Budapest, 1977.; vagy KRISTÓ GYULA: *A Kárpát-medence és a magyarság régmúltja 1301-ig*. Szeged, 1994.
- ⁴⁹ „Hic Deo omnipotenti variisque deorum inlusionibus immolans, cum ab antistite suo ob hoc accusaretur, divitem se et haec facienda soatis potentatem affirmavit.” In: *Monumenta Germaniae Historica Sriptores Rerum Germanicarum 9. Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*. (A továbbiakban: MGH SS.) Herausgegeben Robert Holtzmann. München,

1996. 496. Magyarul: CSÓKA J. LAJOS: A magyarok és kereszténység Géza fejedelem korában. In: *SzIE*. Budapest, 1938. 282.
- 50 „Qui cum christianus efficeretur, ad corroborandum hanc fidem contra reluctantes subditos sevit et antiquum facinus zelo Dei exestuans abluit.” In: *MGH SS tg.* i. m: 496. Magyarul: SZEGFŰ LÁSZLÓ: Szt. István családja. In: Kristó Gyula (szerk.): *Az államalapító*. Budapest, 1988. 20.
- 51 ... qua duce erat christianitas coepta, sed immiscebatur cum paganismo polluta religio, et coepit deterior esse barbarismo languidus et terpidus christianismus.” In: *MGH, SS t. IV.* c.Vita s. Adalberti 23, 607.
- 52 Képes Krónika. 60. caput. In: *SRH.* I. 312–314.; KÉZAI SIMON: *Gesta Hungarorum*. In: V. Kovács Sándor (szerk.): *A magyar középkor irodalma*. Budapest, 1984. 43. caput. 141.; JOANNES DE THUROCZ: *Chronica Hungarorum*. I. Textus. 55. caput. 74.
- 53 Kislegenda. *SRH.* II. 395.: Quidam vero nobilium, quibus luxur et desidia cordis inerat, videntes, diabolus eiusinstitutu plebs gentilis christiane fidei ingo colla...; A nagylegendát lásd 15. jegyzet, a Hartvik-legendát *SRH.* I. 408.
- 54 Kristó: i. m. 1988. 48.
- 55 GYÖRFFY GYÖRGY: *István király és műve*. Budapest, 1983, Gondolat Kiadó. 116.
- 56 HÓMAN BÁLINT: *Szent István*. Budapest, 1938, Magyar Királyi Egyetemi Nyomda. 115.
- 57 DEÉR JÓZSEF: A honfoglaló magyarság. In: Ligeti Lajos (szerk.): *A magyarság őstörténete*. Budapest, 1986. Reprint. 135.
- 58 B. GUENÉE: *States and Rules in Later Medieval Europe*. Oxford, Basil Blackwell. 67.
- 59 D. GERHARD: *A régi Európa*. Kézirat. Fordította: Sashalmi Endre. 61.
- 60 GYÖRFFY GYÖRGY: *István király és műve*. Budapest, 1977. 110.
- 61 PETROVICS ISTVÁN: Szent István államszervezése. In: Kristó Gyula (szerk.): *Az államalapító*. Budapest, 1980, Zrínyi Kiadó. 47.
- 62 KRISTÓ GYULA: Árpád fejedelem utódai. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica.* (A továbbiakban: AUSZ) Tomus 84. Szeged, 1987. 18.
- 63 Uo. 19.
- 64 GYÖRFFY GYÖRGY: *István király és műve*. Budapest, 1983, Gondolat Kiadó. 1983. 110.
- 65 Uo. 110.
- 66 GYÖRFFY GYÖRGY (szerk.): *Julianus barát és a napkelet felfedezése*. Budapest, 1986, Szépirodalmi Kiadó. 95.
- 67 Uo. 100.
- 68 Képes Krónika. 60. caput. In: *SRH.* I. 312–314.; KÉZAI SIMON: *Gesta Hungarorum*. In: V. Kovács Sándor (szerk.): *A magyar középkor irodalma*. Budapest, 1984. 43. caput. 141.; JOANNES DE THUROCZ: *Chronica Hungarorum*. I. Textus. 55. caput. 74.
- 69 VAJAY SZABOLCS: Géza nagyfejedelem és családja. In: Kralóvánszky Alán (szerk.): *Székesfehérvár évszázadai*. Székesfehérvár, 1967. 76.
- 70 Uo. 76.
- 71 KRISTÓ GYULA (szerk.): *Korai Magyar Történeti Lexikon*. Budapest, 1996, Akadémiai Kiadó. Lásd a *levirátus* címszót, 408.
- 72 Ferdinandy Mihály: i. m. 244.
- 73 Balogh Albin: i. m. 848.
- 74 Karácsonyi János: i. m. 1067.
- 75 BAKAY KORNÉL: *A magyar államalapítás*. Budapest, 1978. 48.
- 76 GYÖRFFY GYÖRGY: *István király és műve*. Budapest, 1983, Gondolat Kiadó. 111.
- 77 MAGYAR KÁLMÁN: *A honfoglalás és az Árpád-kor régészeti emlékei*. Kaposvár, 1993. 20.; KRISTÓ GYULA – MAKK FERENC: *Az Árpád-házi uralkodók*. Budapest, 1989. I. kiad. 35.
- 78 Képes Krónika: 64. caput. In: *SRH.* I. 313. p. ill. Pannonhalmi alapítólevél In: TAKÁCS IMRE (szerk.): *Mons Sacer*. Pannonhalmi, 1996. 87. ill. JOHANNES DE THUROCZ: *Chronica Hun-*

- garorum*. I. Textus. Editor: Elisabeth Galántai et Julius Kristó. Budapest, 1985. 55. caput. 74.
- ⁷⁹ GYÖRFFY GYÖRGY: *István király és műve*. Budapest, 1983, Gondolat Kiadó. 113.
- ⁸⁰ CSÁNKI DEZSŐ (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Magyarország monográfiája. Somogy vármegye*. Budapest, 1916, Országos Monográfiai Társaság. 356.
- ⁸¹ Uo. 361.
- ⁸² GYÖRFFY GYÖRGY: *Magyarország története I./1.* Budapest, 1987, Akadémiai Kiadó. 744.
- ⁸³ GYÖRFFY GYÖRGY: *István király és műve*. Budapest, 1983, Gondolat Kiadó. 97.
- ⁸⁴ Uo. 110.
- ⁸⁵ GYÖRFFY GYÖRGY: *Magyarország története I./1.* Budapest, 1987, Akadémiai Kiadó. 746.
- ⁸⁶ KRISTÓ GYULA (szerk.): *Korai Magyar Történeti Lexikon*. Budapest, 1996, Akadémiai Kiadó. Hercegség címszó. 261.; ill. lásd KRISTÓ GYULA: *A XI. századi hercegség története Magyarországon*. Budapest, 1974, Akadémiai kiadó.
- ⁸⁷ KRISTÓ GYULA: *Az Árpád-kor háborúi*. Budapest, 1988. 48.
- ⁸⁸ Györffy: i. m.: 1987. I/2. 746.
- ⁸⁹ KRISTÓ GYULA: Törzsek és törzsnévi helynevek. In: *Magyar Őstörténeti Közlemények*. Budapest, 1977. 217.
- ⁹⁰ MAGYAR ZOLÁN: *Koppány*. 1998, Móra Ferenc Könyvkiadó. 34.
- ⁹¹ MAGYAR ZOLÁN: *Koppány*. 1998, Móra Ferenc Könyvkiadó. 34.
- ⁹² Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg: lásd 30. jegyzet. Magyarul: Szegfű László: i. m.: 1988. 20.

A Belvedere Meridionale Alapítvány hírei

Az Alapítványi év első munkáiként Szegfű László *Ósi szellemi örökségünk* című könyvének reprezentatív, olasz nyelvű kiadása, valamint az 1999-ben megrendezett konferencia (*Magyarország és Európa. 1919-1939*) tanulmányait tartalmazó kötetek jelentek meg. Lezárult a Millenniumi Kormánybiztos Hivatala által támogatott könyvek kiadása. A *Mint Mohamed koporsója* (Michnay Gyula életrajzi írásai) és a *Professoribus salutem (Találkozások neves történetészekkel)* című könyvek a nyáron megjelentek és a pályázat elszámolása megtörtént. Az Alapítvány az ISM és a Mobilitás Ifjúsági Szolgálat támogatásával adta ki a *The Island of The Middle Class* és a *Die Insel der Mittelklasse* című munkákat, melyek a 2000-ben kiadott, a Középosztály szigete című, kötet uniós nyelvekre való fordítását és megjelentetését jelentették. Cicero *A jóslásról* című munkája szintén e nyáron jelent meg. A kötetet Hoffmann Zsuzsanna, az SZTE BTK oktatója fordította és látta el tudományos jegyzetekkel. Az Alapítvány az első félévében tudományos kutatási ösztöndíjra 155 000 forintot, polgári szolgálatosai kiegészítő munkájának jutalmazására 115 000 forintot fordított. Együttműködési megállapodást kötött az Oktatáskutató Intézet Ifjúságkutató Csoportjával és az Ifjúságkutatás 2000 Bt.-vel. A két megállapodás értelmében az Alapítvány bekapcsolódik a Sportsziget, a Pepsi Sziget és a Budapest Parádé társadalomtudományi kutatásának munkálataiba és eredményeinek megjelentetésébe. Az Alapítvány szándékainak főtámogatója az EMKE Kft.